

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Michal Kosák – Jiří Flaišman / Podoby textologie

VARI
ANTY

Anketa o úpravě starších a starých textů české literatury
[I. část]

*Leží nám na srdci otázka, která, ačkoli bylo o ní v poslední době ne-
jednou diskutováno, není vyřešena dosud s platností definitivní. Jde
o úpravu děl našich klasiků i ostatních starších autorů a pak o novou
vydání starých textů českých.*

*Záměr čtenářů i touha znovupoznávati tato díla české literatu-
ry přiměla nakladatele k vydávání děl, nikoli zapomenutých, ale spíše
zapomínaných, aby se objevila síla národní myšlenky české i cesty naší
tradice literární. Samotná DP vydala již několik ukázek z této naší
literatury a připravuje další. A tak nejen vydavatelé těchto děl, ale
i redakční rada DP nejednou musila uvažovati o nových způsobech
těchto edicí.*

*V podstatě jde o to, zda je žádoucí přizpůsobovati starší texty po-
žadavkům češtiny moderní, či, třeba i za cenu eventuelní nesrozumí-
telnosti a zastaralosti jazyka, ponechávati přesný text autorův v tom
předpokladě, že jeho jazyk byl výsledkem tvůrčího úsilí, které nutno
pokládati za nedotknutelné. A konečně, co souditi o převádění textů
staročeské literatury do jazyka dnešního. Rozhodli jsme se proto znovu
požádati několik významných osobností kulturních, básníků i pracov-
níků vědeckých, aby nám laskavě sdělili svá mínění o této věci. Jejich
odpovědi předestíráme svým čtenářům v tom přesvědčení, že otázky
tyto i při své odbornosti zajímají plně i naše čtenáře, kteří již nejednou
se ozvali, reagující na nestejný postoj literárních kritiků. Není totiž
tajemstvím, že názory těchto liší se mnohdy podstatně, a jestliže někte-
rý připouští jen korektury ortografické, jiní nevylučují úpravy mnohem
pronikavější.*

*V tom smyslu formulovali jsme i svoje otázky a v dnešním čísle při-
nášíme již první odpovědi.*

Redakce

I

Vzácný pane,
myslím, že se hrubé chyby proti jazyku mají opravovat. Napíše-li
např. Božena Němcová dativ *nohoum* – píší-li starší autoři *spoleháti*
se nač – buďtež opraveni. Opravil-li Bartoš ve svém vydání *Babičky*
jazyk Boženy N., na mnohých místech chrámající a selhávající, sou-
hlasím s tím. (Korektury mu byly ovšem silně vytýkány.)

Ale nebudiž opravován mužný jazyk autorů starších. Píše-li např.
Palacký *ten Kouřim, ten Třebíč, videnský, plzenský, třebonský, mohuc-
ký, halický* (i Havlíček), *hradištský, konopištský* – buďtež drženy tyto
formy zvučnější a lepší proti novějším, kde je samé *ň* a *č*.

Obyvatelé města Vsetína (zakladatele Vsata) slují mezi lidem
a v literatuře ne právě vzdálené *Vsacané*. Moderní literatura a žurna-
listika zavádí sirupovou formu *Vsetíňan – taň!* S tímto sirupem sou-
hlasil dokonce i zhaslý literár z Bystřice p. H. Prý „*posvátný jazyk*
spisovný!“ Texty staročeské bych držel; či je řeč předků už tak cizí
čtenářům XX. století?

Petr Bezruč

2

Umění ediční není u nás příliš vyspělé. Dlouho vydavatelé i tzv. kri-
tických nebo definitivních edicí literatury novodobé, někdy i star-
ší, měnili mlčky a samozřejmě jazyk autorů (do jisté míry činili tak
i vydavatelé nejspolehlivější, např. Jakubec ve vydání Čelakovského).
Zní-li tedy dnešní heslo vydavatelské „přiblížit jazyk starší literatury
vhodnou úpravou dnešnímu čtenáři“, není to takové novum, jak se
na první pohled zdá. Nové je však to, že se dnes ptáme, zda máme
právo něco měniti na jazyce autorově, že se hledá důvod pro přizpů-
sobování jazyka a kritéria pro ně a vydavatelé již většinou alespoň
povšechně charakterizují svůj postup.

Odpovědi na otázku, zda je vhodné jazyk starší literatury přizpů-
sobovat, či nikoli, hřešívají řešením generalizujícím. A přece její řeše-
ní se značně liší podle účelu vydání a podle povahy literárního textu
samého.

Je třeba rozlišovati základní vydání kritické a vydání, řekněme, populární, které chce se starším autorem – často jen ve výboru – seznámit co nejširší obec čtenářskou, necháme-li zde stranou účely jiné (školské ap.). Kritické vydání nesmí ovšem nic měnit na jazyce autorově, ale grafický obraz přizpůsobuje zpravidla zásadám dnešního pravopisného psaní (nevydáváme obrozenské památky švabachem ani pravopisem bratrským, pozdější ne s *au, w*, nejde-li o speciální účel); přitom kritické vydání nikdy není pouhým přetiskem. Podrobněji o zásadách kritického vydání se zde šířiti nemohu.

Poněkud jiná je situace při vydání, které chce dnešním čtenářům oživit staršího autora; zde si můžeme klásti otázku, zda přesně zachovaný jazyk autorův není hradbou mezi autorem a čtenářem. Překážky, které by plynuly z nezvyklého obrazu grafického, se samozřejmě odstraní vždy. Na druhé straně každý zásah do jazyka uměleckého díla porušuje dílo samo. Proto je třeba vždy se v každém konkrétním případě ptáti po tom, zda poškození to je úměrné dosaženému zisku, ovšem ideálnímu, a hleděti k tomu, jaký je poměr díla k jazyku, jak významným jeho činitelem jazyk je (důležitou složkou je vždy). U básnických děl v užším smyslu slova, veršovaných, u nichž jazyk i po stránce zvukové je jednou z nejpodstatnějších složek díla, nelze připustiti jazykové změny (nejde-li ovšem o nahodilá nedopatření přepisu nebo tisku). Tím méně u takových skladeb, které tvoří naši literární tradici, jako Mácha, Čelakovský, Erben atd. Ovšem i u prózy může být jazyk takovou dominantou literárního textu, že vylučuje jakékoli zásahy. Čím více pak ustupuje jazyk ze svého dominantního postavení, tím spíše lze připouštěti jisté změny v jazyce, avšak i zde je třeba rozlišovati to, co je dobovou konvencí a co je individuálním znakem; úprava je možná právě jen v rámci jevů konvenčních, zvl. hláskových, někdy i tvarových, nejmenší měrou syntaktických (pořádek slov). Naprostou výjimkou by měly býti změny v lexiku; mají místo leda snad ve vydání, které nelze zatížit poznámkami, v případech, kde význam téhož slova se podstatně změnil, stal se pejorativní nebo pod. (např. *ženština*). Jinak se nemusí vydavatel bát staršího slova; stačí vhodné poznámky, ale nezapomínejme, že literatura současná klade dost nároků na chápavost čtenářů, např. slovy dialektickými, slangovými, archaistickými apod., a bez poznámek. Vůbec

vydavatelé se leckdy snaží přísněji, řekl bych přímo školsky, vtěsnati díla starší do současné kodifikace spisovného jazyka i tam, kde tradice literárního jazyka se s ním neshoduje anebo zřejmě kolísá, a jazyk autorův – zbytečně a chybně – nivelizují. Proto doporučujeme co nejvřeleji, aby vydavatel své zásahy, pokládá-li je za nutné, omezoval vždy na míru nejmenší, a zvláště aby se svědomitě obeznámil s jazykem příslušné doby a do současného spisovného jazyka viděl co nejhlouběji. Nesmíme konečně nikdy zapomínati, že dílo je zařadeno do své doby i jinými znaky než znaky soudobé jazykové normy a že její modernizování může vésti k disharmonii jeho složek.

Teprve kdyby šlo o dílo nesrozumitelné dnešnímu čtenáři, nezbyvalo by než je zcela přestylizovat, ale pak by vzniklo dílo nové, vlastně překlad, pro něž by platily všechny zásady dobrého adekvátního překladu. Tvrdím však na základě své značné zkušenosti se starší literaturou: třebaže jazyk doby obrozenské je značně odlišný od jazyka současného, není v ní dílo o tolik méně srozumitelné dnešnímu čtenáři než soudobému, že by potřebovalo překladu, máme-li ovšem na mysli takové čtenáře, kteří mohou míti a mají o takovou literaturu zájem.

To nelze tvrditi o staré literatuře české; její jazyk bez základního poučení a bez poznámek k jednotlivým slovům není beze zbytku srozumitelný čtenáři-nefilologu. Je mu proto literatura ta nepřístupná vůbec, takže mu ji může otevřít jen překlad do nové češtiny? Názor o nepřístupnosti vznikl jistě namnoze tím, že skoro půl století se památky staročeské – a právě skladby poetické – vydávaly skoro jen původním pravopisem, tak jak jsou psány v zachovaných rukopisech; jejich grafický obraz budil hrůzu u čtenáře-nefilologa a bránil čísti je jako literaturu, nikoli jazyk sám. Malý příklad ze slavné *Legendy o svaté Kateřině* z doby Karla IV. – čtenář jej mohl čísti jen v této podobě:

*Wtom widieny sie giej zdasie,
ez na gedney luczye spafie,
na weby(key) y sirokey,
wsu rozkoffy neprzirokey.
Ta biefie letnu trawu swetla,*

*tak rozmladla y rozkwetla
negednu bohatu kraffu.*

A to právě nemohl. Odstraníme-li zbytečnou překážku grafickou, bude i pak potřebovat nějaké vysvětlivky, ale v základě místu porozumí a pozná jeho krásu; zní takto:

*V tom vidění se jěj zdáše,
ež na jednej lúce spáše,
na velikěj i širokěj,
všú rozkoš i nepřítrokěj.
Ta bieše letnú travú světlá,
tak rozmladlá i rozkwetlá
nejednú bohatú krású.*

Uvedu ještě dva příklady ze staročeské lyriky (refrén jedné skladby a začátek jiné), kterým čtenář jistě porozumí bez poznámky:

*Tot pravím: Za utěšenie
mněť ve světě milejšie nenie
a za toť mám,
než to mé milé slůvce M,
jenž panuje v srdečku mém
a v tomť se znám.*

*Noci milá, pročs tak dlúhá?
Po mé milé jest mi túha,
že mi s ní nelze mluvíti.
Komu se mám utěšiti?*

Je zde třeba bezpodmínečně překladu? Četba staré literatury nezláká nikdy hltače románů, ani v překladu ne, a čtenáři, pro něž je, trochu námahy obětují. Nesmějí totiž zapomínati, že forma (v tradičním smyslu) byla příliš podstatnou složkou těchto uměleckých děl (látka a motiv byly majetkem obecným) a byla to forma skvělá. Proto, nemáme-li prostě zničit modernizováním jazyka umělecké

kvality vynikající staré literatury české, bylo by třeba přebásnění, ale pak vzniká nová těžká otázka, jak při tom v novém rouše zachovat středověký svět myšlenkový a jak adekvátně vystihnout odlišné tvárné prostředky. Proto přepis nezatežující čtenáře a vhodné poznámky pomohou dnešnímu čtenáři lépe a snáze mu přiblíží díla než zkreslující překlad nebo úprava. O úpravu jazykovou mohlo by jít jen u památek zaměřených věcně, pokud by nám šlo o toto věcné poučení a nikoli o ně samé jako o literární skladby.

Nemohl jsem zde podati více než nejhrubší skicu svých názorů, které chci podrobněji vyložit v Slově a slovesnosti s doklady z praxe vydavatelské a z jejich slabin. Jejich základem je: Neexistuje jediný a snadný recept pro vydávání starší a staré literatury.

Bohuslav Havránek

3

Nelze předpisovat nějaký univerzální recept. Zkušený a odpovědný literární historik postupuje individuálně u každého autora jinak. Především bude přihlížet k tomu, v jaké edici autora vydává (kritické vydání, nebo populární), bude rozlišovat úpravu prózy a veršů a hlavně bude přihlížet k jazykovým zvláštěm autorovým. Máchova, Havlíček, Němcová a Erben zasluhují si zvláštních ohledů. Zde musí být desetkrát uvážena každá i nepatrná změna, na každém slovíčku záleží. Abych uvedl příklad ze své praxe: ve svém populárním vydání *Výboru z Máchy* jednotím jazyk podle vrcholného díla Máchova – *Máje*; v kritickém vydání budu ovšem postupovat filologičtěji. Při vydávání moderních autorů jsou poměry trochu jiné, u nich je možná poněkud větší volnost. Úprava staročeských textů může se dotýkat jen pravopisu – překlady do novočeštiny považují za servilní a přehnané hovnění čtenářovu pohodlí. Ať jakkoli – *vždycky je nutno, aby vydavatel jasně a zřetelně v doslovu vysvětlil, jak si počítá*. A hlavně: vydávat staré autory by měl jen literární historik, ne autoři – ti nechť tvoří díla vlastní a ne literární zmetky z děl cizích.

Karel Janský

Staří básníci se nevydávají znova pro literární historiky, ale pro čtenáře. A čtenáři nezáleží na tom, jak zněl původně text, ale běží mu o to, aby měl z básníka požitek nezkalený archaismy a hrubými chybami. K tomu musí přihlížeti moderní vydavatel, a já jsem se touto zásadou řídil, když jsem upravoval nové vydání *Máje* pro nakladatele Kucharského. Nechápu, proč tato metoda vzbudila takový odpor, ovšem, protestovali pouze fanatikové, lpějící na každém písmenu, jak je napsal Mách, a dokonce mající v úctě i zřejmé chyby tiskové.

Nepokládám za ozdobu *Máje*, pohrává-li si v něm vítr *vlasami vězně* a bez rozpaku jsem to nahradil rčením *ve vlasech vězně*. Ovšem – literární historik, jemuž záleží na přesném původním textu, vezme si k ruce vydání z roku 1836, a jemu nebudou vaditi chyby, naopak, pokochá se v nich a najde v nich bůhvíjaké důležitosti. Já jsem básník, ale také přítel správnosti jazykové. A nevím, proč by měl zrovna starý básník do věků putovati obtížen chybami jen pro radost literárních historiků... Texty staročeského písemnictví po mém názoru mohou být překládány do moderní češtiny, pokud zase budou určeny za četbu dnešních čtenářů. Dělají to všechny kulturní literatury – proč zrovna u nás by to nešlo?

Jiří Karásek ze Lvovic

Jak vydávat autory, kteří už nemohou vydávat sami sebe?

Otázka snadná i nesnadná. Snadná: ke každému autorovi se blížíme jinak, každého autora můžeme vydat jinak a mimoto i na kolikery způsob, vydávat musíme autory individuálně. Ale *odpovědně*. A proto je ta otázka zároveň i nesnadná. Jsou autoři, u nichž opravíme leda chybu tiskovou (díla z Máchova období vrcholného, Otokar Březina), u jiných si dovolíme změnit to, co nezanechá stopy ve výslovnosti (Čelakovský, Erben, Němcová, Neruda). Jinak bude vypadat edice diplomaticky věrná, takřka anastatická (i ta bývá užitečná!), jinak kritická a jinak populární, nebo dokonce dětská. Příklad z Němcové: edice diplomatická je dobrá k tomu, aby jí mohl použít kdokoli

kdykoli jako základu pro edici další. Edice kritické vyžaduje dílo Boženy Němcové, je-li vydáno souborně nebo pro čtenáře vyspělého. Ale u edice lidové lze opravit vše, co by mohlo prostého člověka zmást nebo co by ztížilo čitelnost. Pro školní mládež neváhám vykořenit i všechny zmatky v rodové shodě přídavných jmen, substantiv a sloves, chyby v přechodnících a prohrěšky proti českému slovosledu. Ale při této práci *ad usum delphini* se omezím jen na slovní materiál, jež mi dal a vymezil originál. Pašovat do cizího díla své vlastní slovesné pasáže, natož lyrické, myšlenkové nebo epické kombinace, nedoporučuji. Zavání to poněkud nemohoucností. *A v každé edici musí být udáno, co je změněno a proč.*

Miloslav Novotný

[II. část]

Když jsme připravovali tuto anketu, nepochybovali jsme, že její výsledek nebude jednoznačný. A věta, kterou prof. B. Havránek ukončil svou odpověď, že totiž neexistuje jediný a snadný recept pro vydávání starší a staré literatury, vyjadřovala naše přesvědčení dříve, než byla takto formulována a vyřčena. Již výběr osobností dával tušiti různost hledisek.

Nebylo tudíž posláním ankety získati pravidla pro vydávání starších textů. Avšak očekávali jsme – a jak je patrné, nikoliv marně – že odpovědi přinesou mnohý vzácný podnět, vzácnou radu a naléhavý požadavek. Ačkoliv autoři shodli se v mnohém, zvláště v opatrnosti při vydávání našich klasiků, nepopřeli svými hlasy fakt, že i znovuvydávání textů je prací, která nepostrádá momentu tvůrčího; pročez není možno uzákoniti mechanická pravidla a určité rozrůznění v teorii i praxi je tu pak docela na místě.

S radostí kvitujeme i to, že mnozí z účastníků nemíjejí bez zřetele zájem čtenářů. Neboť zajisté je to v první řadě lid, pro který většina těchto knih je právě vydávána. Nikdy jsme nebyli ochotni hověti čtenářskému pohodlí. To jsme ostatně dokazovali vždy výběrem svých knih. Avšak vždy měli jsme na mysli nejširší obec čtenářskou, pokoušíc se zasáhnouti ji co nejhlouběji živou a krásnou knihou.

Redakce

Otázky, které mi předkládáte, jsou velmi časové a naléhavé. Vydává se nyní mnoho starších autorů, ale vydávají se i texty středověké, renesanční a barokní. Chceme mít svůj tisíciletý vývoj slovesnosti pěkně v patrnosti. Ale právě při této horlivé snaze uvést do současného vědomí co nejvíce z odkazu české minulosti nedostává se často edičních zkušeností. Někdy se hřeší na to, že není pevných pravidel, jak takové texty vydávati. Arci pro dobrého filologa je to věc jasná. Chce mít autora v čistém znění, zbaveného náhodných chyb a omylů, v dnešním pravopise, jak se všemi zvláštnostmi jeho dikce, slovníku a skladby. Chce mít též dílo celé, bez škrtů a také bez jakýchkoliv úprav stylistických. Vlastní fabulace autorova je mu svatá, netouží po jejím přepracování. Ale tu přichází obecenstvo, aneb ta část literární veřejnosti, jež se čtenářstvem zaštiťuje, a žádají zmodernizování staré četby. Přibližme prý staré dílo dnešnímu vkusu čtenáře převodem do soudobého jazyka, jeho částečným nebo úplným přepracováním. Tu mělo by se již říci jednou vážné a určité slovo. Neníme si a neznehodnocujeme naši starou literární minulost.

Pokud se týká našeho novodobého písemnictví, jsou autoři klasické: Čelakovský, Mácha, Erben, Němcová, jež opravovati a napravovati nikoho nenapadne. Jsou autoři menší zářivosti: Rubeš, Tyl. Ale setřete něco i z jejich slohu, pokuste se je modernizovat zhuštěním nebo přeskupováním děje, co z toho vypadne: plochá, bezbarvá všednost, zbavená všeho, co činí ona dílka milými právě pro ono citové a výrazové zbarvení obrozenské. Jsou konečně autoři, při jejichž intenzivní tvořivosti nebylo tolik dbáno stránky výrazové, jako Arbes, Stašek, Šlejhar, částečně i Zeyer. Zde budiž dovoleno učiniti menší opravy co do jazykové správnosti. Ale omezil bych se jen na tvarosloví, váhal bych zasahovati už do slovosledu jakožto významného stylového prostředku. Ovšem, co se mění, musí být uvedeno v poznámkách, nebo ať jsou aspoň souhrnně uvedeny zásady upravitelské. Proti hlubší úpravě díla, dotýkající se samé jeho struktury a kompozice, jsem zásadně. Filologovi tato úprava nepřislší.

provádí-li ji básník, vzniká nový, samostatný útvar poetický, který může být zdařilý a snad i umělecky cennější, ale pak již nečteme starého klasika, nýbrž obnovené obrazy moderního básníka. Někdy se hájí zásada uměleckého přepracování díla poukazem na divadlo s jeho scénickými úpravami. To je věc jiná, ani nejmodernější jevištní dílo se neobejde bez dramaturgických zákroků. Proč by obrozenským dramatikům, pracujícím za zcela primitivních divadelních podmínek technických i společenských, nemohla prospět dnešní vyspělá dramaturgie k pronikavějším úspěchům? Také otázka jevištní řeči je zcela něco jiného než u literatury čtené. Ale i tu záleží velmi na vzdělání a vkusu divadelníků, a je také jisto, že umělecky vrcholná díla jakýchkoli zásahů nepotřebují, ba jim se přímo přičí. Klasiky ostatně hrajeme nejraději v jejich původní podobě.

Platí-li pro dobu novou zásada neupravovat, tím spíše ji nutno zdůrazňovat pro naše písemnictví středověké a předobrozenské, které stojí a padá způsobem svého vyjadřování, svými výrazovými prostředky. U nás jazykové povědomí je daleko souvislejší mezi písemnictvím doby gotické a dneškem než například mezi literaturou starohornoněmeckou, nebo starofrancouzským eposem a jazykem dneška. Setřeme-li jazykový a obrazivý ráz našich staročeských básní, zbavíme je všeho půvabu i jejich umělecké krásy. Kde se středověk vzdaluje dnešnímu chápání ať ve výraze, nebo ve tvaru, to vysvětlí poznámka nebo výkladový slovníček. Ono je totiž jedno jisté. Čtení staršího a tím spíše starého písemnictví každého národa vyžaduje vzdělaných a náročných čtenářů. Buď je ten návrat ku pramenům životný a živelný, nebo je v něm trochu snobství a snahy stůj co stůj dodávat čtenáři stohy vyprávění, které má povrchně zkonsumovat, protože běžná produkce dnešní nestačí zásobovat jeho hltavou lačnost. Ale nad takovým běžným čtenářem může předem zlomit hůl filolog, bijící se za neporušenost naší staré literatury, i ten, kdo ji upravuje a převádí do nové češtiny. Ani jeden, ani druhý takového čtenáře nezískají. Necitlivý a povrchní duch nemůže zažít zvláštní půvab dávné literární tvořivosti, tím méně doceniti závažnost a jiskřivou krásu starého básnického slova.

Antonín Grund

Ediční otázky nových autorů zajímaly naši literární vědu dosud velmi málo; pravidla platná pro vydání České akademie respektovali jen starší odborní pracovníci a do širší veřejnosti ani nepronikla, s poznámkami jen příležitostnými jsme se jen někdy setkali v referátech o nových edicích. Proto není u nás v ediční praxi jednoty, ba je možno dokonce mluvit o zmatku: na jedné straně se i v novinových článkách tisknou citáty např. z obrozenských autorů tehdejšími pravopisem se všemi *au* a *w* a vynechat v Máchovi nějakou délku se považuje pomalu za zločin, na straně druhé se i novější autoři nejen výrazově a slohově upravují, nýbrž dokonce přepracovávají. Když jsem před 33 lety pořizoval svou první edici, zachovával jsem jako samozřejmou zásadu diplomatického otisku a teprve edice další, při nichž jsem se setkal s vydavatelskými problémy, nutily mne znovu a znovu k úvahám, jejichž výsledek stručně tedy zaznamenávám.

Vydávat autory není věc mechanická; při každém se narazí na něco nového, s čím je třeba se znovu vyrovnat. Vcelku považuji za správné zachovat původní text neporušený, ovšem s opravami ať autorových nebo tiskových omylů a nedopatření, ale přetiskovat je pravopisem dnešním; zvláštní zřetel si může přirozeně žádat otisku diplomatického. Měnit v textu slova, obraty a slovosled za správné nepovažuji; má svůj rytmus nejen Mácha, nýbrž i doba, která se obráží také ve slovníku a skladbě autorů. Nejde mně dohromady na jedné straně tvrdit, že si každá myšlenka a představa žádá svého výrazu, a na straně druhé tento výraz měnit. Víím, že i u Březiny učinil drobné změny A. Procházka a u jiných jiní redaktori, ale zde vííme, že autoři tyto změny přijali za své; původní znění, zachovaloli se, respektuje se pak v poznámkách. Ale cizí opravy po letech budou vždycky docela subjektivní a není možné tvrdit, že by k nim mrtví autoři jistě dali souhlas. Někteří snad ano, jiní jistě nikoli; byly doby, kdy autoři pevně hájili svého výrazu a hájili ho vášnivě jako nezměnitelného. Ale při každé změně je podobné tvrzení pouhá hypotéza. Víím, jak to ono často láká, abychom to škrtem pera změnili; dnešek by to třeba schválil, ale kdoví, zdali také zítřek, protože tu nejde jen o něco vnějšího jako při pouhém pravopise.

Ale mohou ovšem být zvláštní důvody, které jisté změny dovolují. Tak tomu bylo při Bartošově vydání *Babičky*, kde rozhodoval důvod pedagogický; tak tomu bude při vydáních určených širokým vrstvám lidovým, při nichž považují nejen za možné, ale přímo za žádoucí opravit omyly mluvnické – také to má vlastně důvod výchovný. Bývá to leckdy nesnadné, při nesprávném užívání přechodníku by se opravou leckdy porušila celá stylizace. Bude záležet na vydavateli, na jeho citu a pietě, co a jak zde udělá. Já sám bývám i zde co nejvíc zdržlivý: jsou i zde věci, které možno zachovat bez nebezpečí, že by něco poškodilo, protože čtenář sám pochopí dobový ráz těchto nedostatků. Měnit zastaralá slova a obraty znamená stírat z textu patinu doby, a kdoví, zdali leccos z toho, co se dnes považuje za překonané, znovu neožije vzkříšeno novým básníkem; jsou přece i dnes autoři, kteří archaizují. Odvolávat se na dnešní čtenáře, že by jinak po starších autorech nesáhli, je trochu nebezpečné; *naš zákazník – náš pán se přece snad netýká děl uměleckých?* Číst neznamená nemyslet; četba starších autorů seznamuje s jejich dobou a s literárním vývojem, obohacuje čtenářovo poznání, zasvěcuje jej do jazykového organismu a jeho proměn, umožňuje mu žít bohatěji a plněji, a já sám věřím, že naši lidé nejsou bezmyšlenkovití. Aby se starší autoři čtli, k tomu jsou cesty jiné než všelijaké textové úpravy: to je věc kritiky, ovšem kritiky znalé věci a uvědoměle sloužící hodnotám trvalým, nikoli okamžitým módám a nakladatelským zřetelům, a věc propagačních metod. Velmi vítám zájem dnešních mladých spisovatelů o jejich starší předchůdce, jako vydavatelé a upravovatelé výborů opravdu mohou mnoho postřehnout a jejich dílu prospět, ale bylo by povážlivé spoléhat jen na slavné jméno dnešního básníka, že ve spojení se jménem staršího autora bude působit na čtenářstvo; k edicím a výborům je třeba také odborných znalostí díla, doby a různých souvislostí a vztahů, jinak se snadno zkreší podoba toho, koho chceme zachránit a jemuž spíš ublížíme, než prospějeme. I mezi dnešními básníky jsou jednotlivci velmi opravdoví a svědomití a jiní, kterým chybějí potřebné vydavatelské vlastnosti; a kde je potom mez, za kterou se zajít nesmí? Sám bych se neodvážil vydavatelsky přistoupit k autorovi; kterého dokonale už předem neznám, protože víím z vlastní praxe, jak je to důležité, a přece vždy se setkám s novými problémy, jež si

musím rozřešit. Edice se nedají dělat podle žádného lineálu, platí při nich jen obecné zásady, znalost, cit a – vědomí povinné služby autorovi i dnešku.

Miloslav Hýsek

8

O způsobu vydání starší památky rozhoduje účel. Věda může uznávat toliko dva způsoby: otisk diplomatický, tj. naprosto věrný otisk některé edice staré, obvykle autorovy poslední, nebo normalizaci v duchu konečných autorových zásad, v obojím případě však s úplným soupisem různocnění. Stupni naší vědy odpovídá dnes častěji způsob první, nouzový; ale i druhý, vědecktější a vědecky pracovitější, se již vyskytuje. Zpravidla však nestačí naše věda takové vydání pro své odborné účely ani pořádit, ani zajistit odběratelsky, pracuje sama obvykle s výtisky redakčními. A tak se už od Vlčka uchyluje často ke kompromisu: k vydání pro veřejnost, které dbá nouzově i požadavků vědy. Takové vydání je pak se zřetelem k požadavkům této veřejnosti upravováno. Jde o to, čeho se smí taková úprava týkat. Jistě pravopisu, ale i tu jenom takových značek, které neruší slohovou podstatu a zvukovou či rytmičnou osnovu díla. Tedy už v interpunkci a v kvantitě hlásek, ba i v psaní slov dohromady je třeba dát pozor. Přesná normalizace podle nového pravopisu není možná. Lze zasahovat i do tvarosloví, pokud jde jenom o zastaralý nebo docela nesprávný tvar, jehož podoba je mimo autorovy slohové úmysly a jenom pozůstatkem nedokonalé výchovy jazykové, ale bedlivost vydavatelova musí tu již býti zvýšena. Nedoporučuje se však měnit slovník a slovosled, jelikož tady již téměř vždy souvisí i nesprávná a zastaralá forma s uměleckou tvořivostí. Zásahy tu lze omluvit jen se zřetelem k autoru a k čtenáři, pokud totiž mohou lépe zjednat čtenáři představu o uměleckých úmyslech autorových. Jsou-li prováděny se znalostí a odpovědností, která vydává otevřeně účty, lze je ještě sloučit i s požadavky vědeckými. Možná pak mluvit o populárním vydání na základě vědeckém, jehož skutečně může používat věda i široké čtenářstvo.

Od takových vydání však je nutno zásadně lišit samostatná přepracování, jakých se mohou odvážit jenom básníci. Těmto nemůže být předem zabraňováno, aby se v tomto druhu vlastního uměleckého tvoření (přetvořování) pokoušeli, jako jim nesmí být bráněno v žádném druhu tvorby. Podobně nelze jim předepsat míru takové úpravy. Je však třeba, aby přijali za takové adaptace už zevně, podpisem v názvu a na obálce, plnou osobní odpovědnost a plné osobní riziko. Mají právo se svým pokusem zvítězit, nebo propadnout. Bohužel, naši básníci si matou takovou básnickou adaptaci se školskou, ano školometskou úpravou podle kusých znalostí ne dnešní, nýbrž včerejší pravopisné a mluvnické formy, jak si ji kdysi nedostatečně osvojili. Tím ovšem tuto i starší básnickou tvorbu jen kompromitují. Prostou slušností k veřejnosti však by bylo, aby nevydávali takovou úpravu za dílo staršího básníka, nýbrž za „dílo“ své. Neboť ani vítězná adaptace nesměla by být náhražkou opravdového vydání na základě vědeckém, třeba upravovaného. Totéž lze říci se zvýšeným důrazem o překladu ze staročeštiny do novočeštiny. To je umělecká a básnická práce sama pro sebe, která se naprosto liší od práce vydavatelské a může stát vedle ní, nikdy však místo ní nebo dokonce proti ní.

Karel Polák

9

V starší a v nejstarší slovesnou skladbu měl by se čtenář vžívati s touž trpělivou a šetrnou pozorností, jako se vžívá v dílo výtvarné nebo hudební. Jako nikoho při starém obrazu a církevním zpěvu a hudbě nenapadne, aby tu co přemalovával nebo překomponovával, tak by měl býti neporušitelně vydáván i starší slovesný text.

Proto jsem jen pro dnešní pravopisnou úpravu, pro přepis textu dnešním pravopisným zněním, podle dnešní zvyklosti a dnešních pravopisných značek. Hned pod textem uváděl bych však v poznámkách výklad slov, tvarů a skladby, pokud by byly dnešnímu čtenáři odlehlé a málo srozumitelné. Vydání Vilikovského staročeské lyriky bylo pojato právem v tomto smyslu, a nečetl jsem nikde, že by bylo narazilo na neporozumění. Jde-li tu o texty tak staré a jsou-li při této

vydavatelské metodě přece jen skoro obecně srozumitelné, tím spíše je touto metodou vydávati texty novější. Jsem tu rozhodně proti tomu, aby básníkův text někdo upravoval, krátil, přízpůsoboval pohodlí a zvyklostem dnešního čtenáře. Ať se tento čtenář jen také trochu namáhá, spolupracuje s vydavatelem a trpělivě v starší text vniká. Musí si již zvyknout, že starý auctor k němu promlouvá po svém skladebním zákonu a svým tvarově a zvukově uchovaným slovem, jako k němu promlouvá starý hudební skladatel či malíř, sochař a stavitel. Zrakové a sluchové kouzlo staré slovesné skladby, její duchovou i tvarovou podstatu lze vycítiti jenom takto, když je vydavatelsky co nejméně porušena v svém základním rázu.

Naší době bych vyčetl jen ještě a těžce to, že nemáme nějaké *nové bibliotéky staročeské*, že četné památky jsou dosud v rukopisech nebo v málo přístupných starších vydáních a v časopisech, a že toto všechno čeká, aby bylo vydáno. Všechna obnovená vydání našich starších slovesných památek vítám, rozšiřují naši znalost a posouvají náš zájem do starších staletí, slovesně slavných, ale i při nich nebo právě pro ně bych chtěl, aby byla uskutečněna souhrnná, soustavná a odborně pečlivě zasvěcená, textově naprosto věrná knihovna našich staročeských a středočeských textů.

Albert Pražák

IO

Vážená redakce, otázku vydávání starších tisků, jak byla vámi položena a jak stále častěji teď bývá diskutována, nelze po mém soudu řešit než individuálně. Od případu k případu, od knihy ke knize. Zdůraznil jsem už jinde, že to je otázka výhradně umělecká – leč by šlo o speciální podnik k účelům vědeckým, přesněji mluveno literárněhistorickým, jimž samozřejmě bude hovět spíše vydání diplomatické, přejímající texty do písmenky věrně se všemi chybami a nedopatřeními dosavadními. K tomu však nechť slouží také jen odborné sbírky a knihovny. Pro čtenáře laika, k němuž především mluvil a chtěl mluvit sám spisovatel, chovalo by to však začasťe tolik živlů rušivých, že by mu byl estetický dojem básníkem zamýšlený do dna otráven.

Opačným extrémem by ovšem byla edice tak nadrobno přemletá, např. tak důkladně jazykově přebroušená, že by nedbala ani chtěných zvláštností a třeba-li, ani příznačných vrtochů autorovy stylistiky. Vydání, která krom nutných oprav ortografických, obstarávaných dnes zcela bezohledně i přes marné protesty vydavatelovy korektory tiskárenskými, a krom některých nejnezbytnějších ústupků v syntaxi, jež by buď proti nesporné autorově vůli zněla dnes šroubovaně anebo přímo zkruslovala vlastní smysl jeho věty – která by se tedy dopouštěla dalších zásahů, o nichž by nebylo lze s jistotou předpokládat, že by je byl původce neváhal dnes podstoupit i sám – taková vydání by se neodpovědně dotýkala samých kořenů původcovy osobitosti.

Najít citlivou mez bude tu právě věcí uměleckého svědomí a taktu vydavatelova. Ten má postavení zvlášť delikátní při edici posmrtné; byli např. důvěrně zasvěcen v původcovy záměry, tužby i averze. Osobní poměr editora k vydávanému nejednou tu značně padá na váhu. Na všechn způsob vymáhá každá úprava důvěrného proniknutí spisovatelových intencí vydavatelem. Jistý stupeň duchovní příbuznosti, ať nedím kongeniálnosti: bez něho raději hned předem – ruce pryč!

O vydávání textů staročeských pověděl jsem rovněž už jinde své stanovisko: že bych novočeský převod tiskl vedle znění staročeského, aby i nefilolog mohl nerušen ve své četbě nicméně po libosti vychutnávat také staročeské archaismy.

Karel Sezima

II

Podle mého soudu je rozhodující, pro koho se starý nebo starší autor znovu vydává. Vydává-li se však pro *širokou čtenářskou veřejnost*, pokládám úpravu za nutnou. Chce-li kdo, ať už za jakýmkoliv účelem, znáti text původní, opatří si jej bez valných obtíží ve veřejných knihovnách. Důležité arci je, aby upravovateli byli jen lidé povolání. Za povolání jsem prohlásil umělce, kteří mají s upravovaným autorem podobný talent, zachovají k němu povinnou úctu a mají potřebné znalosti věcné a jazykové.

Jak daleko smí jíti vydavatel ve svých úpravách? To bude u každé knihy jiné, u autorů *předvěrejška* budou korektury větší, u starých

našich památek jen nejnutenější. Řekl bych to tak, že upravovatel nesmí porušit původcův sloh, způsob jeho myšlení, celkovou stavbu díla ani tendenci, je-li tu. Jistě nesmí upravovatel nic podstatného přidávat, ale dílu také jistě jen prospěje, zúží-li širokost výkladů a důkazů u myšlenek tehdy nových, dnes dávno probojovaných, změní-li obrazy a věty, jejichž estetický účín již vprchal, odstraní-li nebo opraví nějaký umělecký kaz nebo módní stylistický přežitek, uvede-li pravopis a slovosled v soulad s dnešním územ. Všechno záleží na tom, *jak* se to dělá a s jakou pietou.

U starých našich památek je věc složitější, ač nechápu, proč by je směl čísti jen ten, kdo se učil staročeštině. Mám totiž na mysli četbu a nikoli studium s hledáním v poznámkách pod čarou a za textem. Zde asi „umělec podobného talentu“ (myslím to tak, že by např. prozaik nemohl upravovat verše a dramatik mohl jen stěží upravovat každou prózu) sám nevystačí, protože se u něho zpravidla nedají předpokládati „nutné znalosti věcné a jazykové“. Při úpravě starých textů bude potřeba spolupráce vědce a umělce v tom smyslu, aby byl zachován starobylý ráz jazyka, rytmu i obsahu, ale při tom obnovena úplná srozumitelnost díla.

Pokládejte, prosím, tyto mé názory za názory jen praktikovy. Doplň je nebo opraví kritika a literární historie. Ale od odpovědi na vaši základní otázku bude záviset, zda příští generace naše starší a staré autory znáti bude, či nebude.

Kamil Zeman

březen—duben 1941

Karel Polák / Národní klenotnice

Mezi mnohými pokusy vydávání starší české literatury došla si vbrzku čelného místa Národní klenotnice Evropského literárního klubu, a to svou agilností, opravdovostí a konec konců i problematikou některých experimentů, jichž se odvážila. Vydává jednak díla středního období české literatury, která obyčejné čtenářstvo neprávem pomíjí, a to v působivých úpravách a výtazích, jednak výbory nebo vybraná

díla spisovatelů století devatenáctého, pokud si zaslouží obnovy. Tak tu vyšel Stránský, Šašek, Dačický i Březan, ale i nový výbor jarmarečních písniček a dopisů jezuitských misionářů. Z období nového pak Tyl, Rubeš i Dohnal, Neruda i Hálek, Vrchlický i Zeyer, Stašek i Jirásek, Arbes i Šimáček. Hodnoty těchto edic nejsou vždy stejné ani tytéž. Předstihlo-li vydání cestopisů z doby Jiříka krále vědeckou i převoditelskou hodnotou (R. Urbánek a B. Mathesius) všechny ediční pokusy dosavadní, jsou-li jarmareční písničky zajímavou soutěží M. Novotného s Václavkem a Smetanou, Kalistovy dopisy misionářů aspoň účelným přehledem práce dělané dobře už dříve, nenahradí výtah z pamětí Dačického, prokládaný verši z *Prostopravdy*, ani vydání Rezkova, ani Krecarova, nýbrž podává obraz hodně zkreslující, k tomu pochybně vyložený (viz dále), a také ukázky z Březana, třeba mnohem vědeckěji a namáhavěji pořízené, nesmějí býti náhradou za pořádnou edici úplnou (s podrobným komentářem). Podobně je tomu i v dílech období nového. Prvním knižním vydáním a tedy objevem bylo torzo Arbesových *Štrajchpudlíků*, ač se vydavatel (M. Novotný) vzdal podrobného vědeckého aparátu. Včas přišel obnovený Jiráskův *Slavný den*, dlouho už nepřístupný (zase s Alšem). Zasloužné je i upozornění na *Maxinkova strýce herce*, který teprve takto nabyt v Šimáčkově činnosti zvláštního významu. Konečně vydání *Stromu života s Mečem Damoklovým* aspoň připomíná trapný dluh nového českého knižního podnikání vůči Jaroslavu Vrchlickému a dojistu nechce být jenom náhražkou souborného vydání jeho díla, nýbrž podnětem k němu. Ale ostatek je vynalézavost redakce poněkud chudá: nejsou přec objevem nejznámější humoresky Rubšovy, které tu byly zachráněny toliko starými obrázky, ani vesnické povídky Hálkovy, které nepotřebují rehabilitace, takže J. Šup raději naznačil, ale nedovyložil jejich vývojovost. A tak je tomu ve většině případů, v nichž jen s bídou vylovíte z výboru samého jakýs takýs účel nové existence. Je tu však také již ona odvážná problematika, zastoupená osamoceně a výjimečně Olbrachtovým výtahem z otcových *Blouznivců*. Při té co nejdůrazněji odmítáme jakékoli následování, jakož i pomýšlení, že by jenom takto měl vzdělanec přijímat literární odkaz Staškův. Zde chceme zase celého Staška, nikoli kusou úpravu Olbrachtovu.